

MITXELENAREN ARGITARATUGABEKO LANAK

Joan Mari Torrealdayk

“Amodiorik ez duenak / ez du miñik biotzean”, dio kanta zaharrak. Baina bihotza mindurik daukanean, zer egingo du Salbatorek?: “Zein ederra dan / olerkaritza / biotzak min duanean”. Batez ere olerkiari ekingo dio Mitxelenak, bere barruko bihotz asaldatu hori baretzeko: hor dituzu “Arraun ta amets”, “ARAN-TZAZU euskal poema”, “Arantzazuko Ogei Kanta”; hor bila ditzakezu haren sentierak eta bihozkadak, haren poz-min, desespe-razio, gogai, esperantza, kezka, samin, bildur, axola, gurari eta ametsak. Baina poesiatik kanpo ere ba ditu zenbait lan nagusi: “AMA-SEMEAK Arantzazuko kondairan”, “Unamuno ta Abendats”.

Halere, Salbatoreren bihotza bero eta bere burua argi ikusi nahi badituzu, azter itzazu oraingoz argia ikusi ez duten gainontzeko lanak. “Aberriak min dit”, “Bizi Nai”, “Guruzbidea”, poesian; eta hitz-lauz: “Aboz-abo”, “Erri bat guruzbidean”, “Confixus”.

Eta, beharbada (kritiko ez naizen honek zalantzan utzi behar iritzia) Salbatoreren lanik hoberena, argitaratu gabekoa duzu. Salbatore bera, gorputz eta anima, ezagutzeko eta haren garaiari pul-tsoa hartzeko, ez da dudarik, ezkutuko obra honetan murgildu behar duzu.

Nere asmoa, irakurle, ilunpetako obra honen berri ematea duzu. Ez dakit asmatuko dudan. Saiatu naiz bere obra ezagutzen. Eta luzaro pentsatu ondoren, erabaki dut, alegia, obra bakoitzaren berri zehatza eman beharrean, hobe nuela lan bakoitzeko ideia-lerro nagusiak aztertu. Bide zaila hautatu dut. Aldapa horietan arnasa-estuka eta izerdi-patsetan ere ikus nazakezu, ba dakit. Baina aldaparen nekeak, gailurraren atsedena eta eguzkia dakarzke. Atsedena, nere kontura: izango dut, bai, lana bukatutakoan. Eguzkia, zuri opa dizut, alegia, Salvatore Mitxelenaren buru-bihotzak ezagut ditzazula.

Har nazazu, irakurle, itsu-makilatzat.

ABERRIAK MIN DIT...

1937-garrenetik 1943-garreneira bitarterainoko lanak bildu ditu sorta honetan Salvatorek.

Gaztezaroko lanak dira. Bai gaiaren aldetik eta bai euskararenetik ezagun da hasten zegoela. Gaia, oraindik, ez du menderatu, baina seme hau ere sasiko ez dela igarri dezaiokezu, geroko lerro nagusiak aise nabari bait ditezke. Idaztankera, nahiko zakarra da, gero oso berea duen frasearen doinu eta leuntasun hori ez da ageri, noizbehinka ez bada. Hizkuntzaren aldetik, artean, garbizale da. Garbizalekeria hau laister uxatuko du, liburu honetan bertan. Horrialde guziak zuzenketaz beterik dituzu. Mitxelenak ez du askirik. Eta zuzenketa guziek, erreztasun eta herri aldera joko dute. Adibide batzuk: donokia = zerua; gentza = pake; oldoztu = pentsatu; ukar = limosna... Hauek eta beste mila.

15 bat lanek osatzen dute liburua, gehienak poesiak.

Salvatoreren euskalminak ez du nun aserik. Gerra ostea da. Obra honetan bere aldiaren eta giroaren lekuko paregabea duzu Salvatore. Perspektiba faltaz agian, baina errealidadea gertutik ikutuz eta arbola fruituetatik ezagutuz, geure historia lekuko ja-

rriaz, duda-puntarik gabe idatziko du hobe dela bakerik txarrena gudarik onena baino.

Mitxelaren bihotzmina nork sendatu? Eta nola sendatuko, hiltzearen ikusten bait du bere Herria?: “Euskalerrik gaurdaño zerakuzkian enderritasunak mara-mara urritzen doazkigu, maxkal-tzen, aitzen. Zenbait izakera ta berezitasun malgutzea besterik ez bailitz...! Biar, zorigaitzeenean ordea, betiko ilda ikus dakus-kegu, agian”.

Bihar, zorigaitzeenean, hilik ikus zezakean herria, bai. Eta bihar, zorioberean, Lazaroren miraria berri zitekean. Espe-rantza honi beti eutsi dio Salbatorek. Hasieran, zorian-urte hori, 1943-gna zen. “Ingalaterrak-eta garaipidea artu dutenetik, bayetz uste degu. Ala biz”. Eta aliaduen garaipenak gertatu ziren. Eta iragan ziren. Eta usoa, olibo-ostoa mokoan, ez zen azaltzen Euskal Herrira. Itxaron-urte hori luzatu egingo da, betikotu, espirituali-zatu. Gertakizuna zedila nahi zena, logika eta helburu bihurtuko da. Eta eboluzio hau hobeki konpreni dezazun oharrazi nahi di-zut, 1943-gn. urte horretan eratuko duela lehenengoz Guruzbidea, Biztuera eta guzti. Ostiral Santu ostean, Bazko, ezta?

Agirretxe garaikideak aitortzen du “mistika mesianista” bat ba zela garai hartan, beren artean. Ez da harritzekoa. Giroa gain-ditu beharra zuten nolabait.

Nola ikusten zuen, giro horren barruan, Euskal Herria Salba-torek? Biluzik, herritasunik gabe, erdalkeria nagusi, sakabanatua; eredu zen herria, orain ondakin bihurtu-arazia. BIZI NAI-an egingo duen oiua, garratza da: “Gure erritasunaren / ezaugarri oro / agur sekulako!”

“Adio!” da oraingoan bere hitza, hainbeste edertasun ikusten ditu maxkaldurik. Dena ari da baztertzen, zabartzen, aitzen eta galtzen... “Orra Euskalerria zertaratu den!”

“Ilko ote? Baietzean dira pozez zoratuta, kaleko zenbait dea-darkari”. Azaldu da kalea. Laister agertuko da baserria.

Salbatoreren ustez, kalean ez da girorik. Kaleko “zibilizatu-
tuen” artean, euskerarekin datorren euskaldunak arrotz ikusten du
bere burua. Arrotz eta zapuztua.

“Baserritarra kalera
au ta ori eroatera.

—“Egunon Jaunak. Aspaldi partez
emen natortzu ostera”.

Kalean, baña, ezpain gorriek
lotsa mintzaten euskera.

Ta dendariak:

—“Izketa orrekin
zoaz zeure basartera”.

.....

“Uxo zuria, errazu,
nondik ibilli zera zu?

Kaleetako portu-ateak
izotzak itxi dizkitzu?

Beak utzita, baserritarra
deitu bear izan dezu?

Gaixoa!, sartu zakigu,
pozik artuko zaitugu.

Beste iñun ez-ta, mendateetan
billa bear zuk ostatu!”

(BIZI NAI)

Egia esan behar baldin badizut, aurrenekoz poesia hauek ira-
kurri nituanean, ez zitzaizkidan atsegin izan. Rikardo Arregik
salatu zuen “jatorrismoa” ez ote du aupatzen, oraingoan, Salba-
torek? —pensatu nuen nere kolkorako. Alegia, euskaldun jatorra
zein da?, Mitxelenaren iritzian, baserritarra? Euskal giroa eta
baserri-giroa bat ditezke? Hemendik folklokeriara pausu erdi
dago, ez ahaztu. Eta Mitxelenak folklokeria gogorki gaitzestuko

du. Horregatik, ez dut uste Salvatore “jator” iritzi horretan sar ditekunik.

Hitz beraiek erabili arren harek eta guk, arazoak bestelakoak dira.

Gure eginkizuna, gaur, euskera kaletartzea da, “zibilizatzea”, euskera eta kultura, bake santuan, betirako ezkontzea. Euskerak irauraraztea nahi baldin badugu, euskera kalera ere (eta baitipat kalera!) ekarri behar dugu: “Euskara, ialgi adi plazara”, bai.

Baina Mitxelenaren garaiean, giroa arras gaiztotua zen. Kristauki mintzatu behar zen kale izoztuan, euskerak ez zuen inolaz ere lekurik. Salbatu egin behar zen, halere. Baserriko sukalde goxora bildu beharko. Mitxelenaren iritzian, usoa, behartuta joango da mendira, ez borondatez. “Aberriak min dit...” obra honetan, euskera baserrira ihesi dioa, azken arnasa han emateko. Eta euskeraren atzetik, oitura, musika, elizkoitasun eta euskal jakintza. Baina geroko BIZI NAI-an ba da eboluzio bat: ostatu bila joango da euskera baserrira, kalean beroak noiz joko dagola.

Eguzkiak jo du, izotza urtu da, etorri da euskera kaletartzeko eguna. Ongi etorria eman iozu; Mitxelenak, biziko balitz, emango liokean bezala.

ABOZ - ABO

Arantzazuko kanta zaharrak
(folklore lana)

Eskuartearen dudaren prosa-lan hau, gazte zelarik (25 urte) egin zuen. Bere aspaldiagoko asmoa hezuramaitzen zuen honekin.

Lan hau ez dago burutua. Jakin dudanez, azken orraztapena —argia ikusi behar zuen hura— Cuban dago. Handik, gogoz kontra, atera zenean, laister itzuliko zen ustetan, etxe baten gorderik utzi omen zuen. Gaur arte. Gure zoritxarrerako ez dago oraingoz eskuratzerik.

Honoko hau eskuz idatzia hartu dut, eta ez da aise hitz guztiak zuzen asmatzea, ez eta —horrien trukitzeagatik— ordenua beti ziur jakitea. Ez nuke, esandakoarekin, nere burua zuritu nahi.

Dagon dagonean, idazmakinan eginik, 33 folio ditu lanak.

ABOZ-ABOZ honetan bi asmo nagusi darabizki burutan Salvatorek. Bata, euskal elertiaren bitxitasuna erakustea. Eta bigarrena, antzinako Arantzazuren handitasuna eta euskaldunen betiko Arantzazuzaleatasuna begien bistan jartzea.

Kopla zaharretan eta erromantzetan kokatu da, gehienbat, herriaren kontzientzia. Sinesturik dago Salvatore. “Ayen gogapenak, ayen sinismena, ayen biozkadak, nai genituzke jakin, xurgatu eta ausnartu...” Herri baten bizitza barrunbetik ezagutzeko, J. M. Barandiaranekin pentsatzen du hobe dela mintzozko literatura aztertzea, kronika eta jakin-paper asko baino.

Herri-literaturan konbertitu bat, bihurtu bat, duzu Salvatore. Bere eskuetara zenbait erromantzen “letra zentzubako” haiek, lehendabizikoz, heldu zitzaizkionean, aitortzen du, ez omen zien deus axolagarriarik arkitu, doinuen liraintasuna aparte. “Gerora, Imanol Lekuonaren ‘Literatura oral euskérica’-k piztuta, maitasuna ta begikoa artu nien erri-kopla txepelenai ere. Eta ordun, apal bazterreko ‘pilloaz’ oroitu nintzanean eta bigarren begiratua eman nienean, irripar goxoarekin maitasun-arrera beroena para nion nere baitan. Begitan bezela biotz-labeen nerabilzkiala, erri-poesi baliotsuak irudituz zitzaizkidan, ordura arte nik egin nituanen aldean esan-nai luzekoak, zoragarriak”.

Kinka inportantea da kontzientzia-hartze hau bere bizitzan. Gazteagoko bere idazlanak ezagutuz gero, garbi antzeman zenezake aldea. Aurtzarotik bere baitan lotan zekarren bertso-joera, orain jarriko zaio egin ahalean. Bere bidea idoro du. Eta hau den hau korrontaren kontra. Ezezaguna bezain jakingarri litzake Salvatorek hautatutako bideak, gerora begira, izan duen influentzia.

Aurkikunde zoragarri bat egin duen bilatzailearen poza eta

euforia du Salbatorek. Salaberriarekin ere sartuko da. Euskal Herria herri mutua dela? Ez-jakinkeria sementa da Salaberriaren iritzi hori. Eta Salaberriak bezalatsu pentsatzen dute beste euskaltzale askok ere, dio Salbatorek. Horregatik, ezezagunak diren erromantze horiek, berandu orduko, bilatu, aztertu eta argitaratu egin behar lituzke norbaitek.

Erromantzei buruz Salbatoreren asmoa, Arantzazu gaitzat hartzen duten horiek bakarrik txukuntzea eta irozkinak jartzea da. Kritiko lana egiten du. Halere, nago, noizbehinka, nahari zientziari baino leku gehiago ez ote dion ematen.

Bigarren puntua, Arantzazuzaletasuna da. Herriarena eta Mitxelena.

1942-1944 bitartean erretzen dela Salbatoreren Arantzazuzaletasuna aipatzen du, bere lanean, Villasantek. Zergatik sor zizaioteko?

1) "Arantzazura ustean eta/Kalbariora bidean" ikusi zuen Salbatorek euskal jendea. Erromeriak Arantzazura, urte haietan, ugalduz-ugarituz dioaz. Erromes ezandiki horiengan kokatuko du Salbatorek bere bizi-nahi bortitza.

2) Esan bezala, M. Lekuonaren "Literatura oral euskérica" irakurririk, desbaliaturik zeuzkan erromantzeak haintzat hartzen ditu.

3) Eta Arantzazuko liburutegiaren ilunpean zeuden Lizarralderen Arantzazuko kondaira eta harek inguratutako kanta zaharrak ezagutzeko zoria izan zuen sasoi hartantxe.

Kanta zaharrok bizkortu zioten asmamena. Jentil aroa —eta euskal fede guzia— iruditzen zaio Arantzazura datorrela, aldapan gora. Mari Gaiztok lan eginagatik, Andre Mari irabazian aterako da betiere. Horregatik du herriak betidanik Arantzazu joera, han aurkituko bait du babesleku, salbabide, eustaile. Han eguzkia eta argia. "Opa / ta / topa / Gure edestiak / bear zun ama idoro du".

Arantzazuk ba du halako usain aparteko bat. Sinbolu bilakatu da. Arantzazu euskaldunena da. "Confixus" draman, "Arantzazu" izena aipatu danerako, asarre bizian jarri da Komisarioa. Zergatik ez Pilar?, galdetuko du. Arantzazura, dio nunbaiten Mitxelenak, ongi nahiak baino areago bizi nahiak dakar jendea. Frase honexek gordetzen du, agian, Mitxelenaren Arantzazuzaletasunaren giltza.

Arantzazu, gainera, euskaldun guziena da, ez Guipuzkoakoa bakarrik. Arantzazura datoz euskaldun guziak, "ajokik gabe frontetaz...". Eta Arantzazuk anaitu egiten ditu: "zazpi erkiok anai geranentz / ez galde beste ezerrri: / Arantzazuko bideak daki / Erri bat dala Euskalerrri".

Salbatorek ba du orraitio euskaldungoaren kontzienzia.

BIZI NAI

BIZI NAI argitaratutzat jo behar ote dugu? Ez? Arrazoia erdizka banandu dezaiegun bietara uste dutenei. Bietara har dezaiegun diot, alegia, inprentan aterea ba dagoelako, baina ez behar zuen moduan eta lekuan.

Esplika nadin. BIZI NAI Euzko Gogoia aldizkarian argitaratua ikus zenezake, aldizkari berak sortutako saria irabazi ondoren. (Euzko Gogoia, 1955-gngo orrilla-lotazilla; 66-75 horrialdeak.)

BIZI NAI-aren lekua, oster, ez da hori. "ARANTZAZU euskal poema"-ren hirugarren zatia duzu. Ez da dudarik, gainera, poemaren oro-tankerak eskatzen duela.

Baina garai harteko giroari bildur, Salbatore ez da argitaratzen ausartuko. Gerorako utziko du, eta gero hori oraindik ez da etorri. Axularrena: "zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak..." Euzko Gogoia-ren norgehiagoka hura irabazi ondoren, Andima Ibinagabeitiak argitaratuko ziola pentsatzen zuen. Ha-

rengandik aurrerapiderik ikusi ez zuenean abiatuko da bera, bildur-zalantzak astinduz —hala dio—, bere adiskideak bultzaturik plazara ateratzeko asmotan. Baina hurbilagotik begiraturik, adar zorrotz handiegiak ikusi dizkio zezenari, oraingoan ere. Eta BIZI NAI hori, bere bizi-gura eta argi-nahi guztiarekin, hor dago ilunpetan.

Esan bezala, BIZI NAI “ARANTZAZU”-ren hirugarren atala da. Nerekiko, atalik hoberena, lortuena, helduena, biribilena. Eta Ibar-entzat, “poemaren saillik deigarriena”. Baietz pentsatzen dut.

Sarrera irakur zazu. Ahalegin handia egin izan behar duela, aitortzen dizu Salbatorek, inori minik ez emateko. Karlsten gerratean tinkatuko du horregatixe, baina “gaurko euskal sentipen larrienak antxe asabenekin kokatuz”.

Salbatoreren ahaleginaren arrazoia ba dakikezu. Oharkabean eta uste ez-eta ere mina ernarazteko arriskua zegoen lurrean, kon-tuz ibili beharra zeukan. “Politika” guztien azpitik eta alderdikeria guztien gaintik egon nahi du: euskaltasunari atxikiko zaio. Honetan ikusten du Salbatorek literaturaren eginkizuna ere: “Euskaldun ilzoriok gure gauzei ta pertsoneri zor diegun onginaia ta laguntza, ori baitipait erabilli eta auspotu bear dula gaurko literaturak, politika oroz gaintik, euskaltasunari eutsi nai badio. Batasuna billa ta ez alderdikeria”.

Mitxelenak bizi duen Euskal Herria ondatua dago. “Keria” guziek “tasunei” partida eskutik irabazi die. Erdalkeriak euskaltasunari, alderdikeriak batasunari, eta abar luze bat... Hildakotzat dure askok Euskal Herria. Horregatik Salbatorek, jatorriz berea duen eta Unamunori ikasi dion bizi nahi hori sartu nahi dio herriari. Ez du bertanbehera utziko. Herriaren gidatzaile bat duzu Salbatore.

Lainoa eguzkiari nagusitu zaion arren, herriak lainopetik ihes egin nahi du. Aizkorri-gainera igo da behin Salbatore, eta

euskal lurrak lainoz estaliak ikusi ditu; mendi-gailurrak bakarrik laino itogarriaren gain eta eguzkiz jantzirik. Mendira jo beharko du, beraz, herriak lainoari ihes. Eta baitipat Arantzazura. Arantzazura erruz dioa euskal jendea, bizi nahiak bultzata. “Bizi nai du! Gaurregun Arantzazura erdaldunik gutxi doakizu, turista antzo ezpada. Ara digozen erromesak arrazaren ondakiñak dituzu: nekazari, arrantzale, langille-yende, ta olako ezandizkiak, oraindik euskeraz mintzatzen diranak, geienbat. Ta zer nai duzu?, aien aboan deadar orren, BIZI NAI orrek, negargura eman izan dit niri, ta poemagille sentiaraz niñun...”

Unamunori hitzak lapurtuz hasi denak, bilatu ditu bereak ere azkenerako:

“No quiero morirme, no; no quiero ni quiero ni quiero quererlo; quiero vivir siempre, siempre, siempre, y vivir yo, este pobre yo que me soy y me siento ser ahora y aquí, y por esto me tortura el problema de mi alma, de la mía propia.”

BIZI NAI-aren hasieran ezarrita ikus dezakezu Unamunoren pentsaera hau. Eta Unamunoren eskutik hasi da Salbatore al-dapa igotzen. Eta orain, gailurrez jabetu delarik, Unamuno utzi eta bere kasa erregutuko du Salbatorek:

“Arren, arren! Andra Mari, / Salba zaiguzu bizia!!, / Noeren arka izan guri!! / Ez utzi iltzen zure Erria!!”

BIZI NAI honetan —eta osterantzeko haren lan guzietan ere bai— Arantzazuren eta Euskal Herriaren zorikidetzaz eta paralelismoaz nabarmenki jabetu zindezke. Arantzazuren ilunabarra, Euskal Herriaren ilunabarra izango da; Arantzazuren urre-garaia, Euskal Herriarena. “Seaska berean ikusi zuten Egunsentia, alkarren eskutik Eguerdiko garaipidea, ta illunabarra yo ere aldare berean yo zuten”.

Baina ez dira zorikide soilik. Arantzazu sendagailu ere bazαιο Euskal Herriari. Mitxelenak bere-bere egin duen sintesi horretan, Arantzazu Euskal Herriaren sukalde da.

GURUZBIDEA

Funtsean, 1943-garrenan egina. "Aberriak min dit" liburuxkaren azken horrialdeetan arki dezakezu.

Gerora, Salbatorek, bere txukuntze joerari jarraituz, orraztu, zuzendu eta biribildu egin du. 1955-gn. urtean osatu duenean, asko irabazi du, ez da dudarik.

Laburra da oso. 8 folio. Guruzbidearen betiko hamalau egonaldiak eta Berpiztea, ametsa.

Egonaldi bakoitza bi atalok osatzen dute: lehenengoa, Kristoren nekaldiak; eta bestea, eusko saminaren zotinak.

Guruzbide hau —eta orobat Salbatoreren obra guzia— definitzen duen frase bat aipatu behar dizut, hobeki konpreni dezazun: "Besteak beste, niri Isaiarena eskatzen zidan barruak: gurutzeraz eraman duten Orren eriotza aldarrika".

Salbatoreri urkamendia Golgota bihurtzen zaio. Bi planuok bateratzen ditu gehienetan. Maisua da bera olerkiari otoitza itsasten: "Zein ederra dan / olerkaritza / otoi biurtzen danean!".

ERRI BAT GURUZBIDEAN eta CONFIXUS

Bi obra dira, esan dukezu. Ba du bakoitzak bere nortasuna, eta gorputza. Halere, biok batean aztertuko ditut. Gai bera dute. Eta jantzi berarekin datoz, hori bai bata "maxi"-rekin eta "mini"-rekin bestea. Esan nahi dut, "Erri bat Guruzbidean" dramak 64 folio ditu, eta "Confixus"-ek, 29. "Confixus" bestearen laburpena da. Biak, teatorako antolatutako dramak dituzu.

Noiz eginak? Hasierakoa "Erri bat Guruzbidean" duzu, 1940-55-58 urteetan zehar eratua. 1960-62 artean osatua "Confixus".

Alde guztietarik ikusita ere, obra helduak dira biak. Estiloaren aldetik, sarkor, zorrotz, txukun, bizi eta leun. Euskera, pare-

gabea, erreza, herrikoia, hitz-jostura aberats eta jatorki asmatuak, hiztegi zabala (Gipuzkoatik landa ere hainbeste).

Esan dut drama gisa taxutuak direla, euskal animaren drama hain zuzen. Usario zahar baten gain muntatuak ditu. Kalbarioak herri txiki eta zokoan zokoan guztietan egin izan dira. Honoko hau, Guruzbide bizi horietakoa duzu, dena antzesturik. Han da mixiolaria, Arantzazukoa, dana antolatzen, herriaren gidari eta sentipen-azaltzaile. Joanes, Garoakoa —Euskal Herria, alegia—, izango da Gurutze-eramailea. Laguntzaile, bere bi seme, Inaki eta Pruden. Beste biak, Berriotxoa eta Xabier, halabeharturik, ez dira etorri ahal. Joanesen hiru alabak ere ez dira presente.

Guruzbidea ba doa aurrera, oroi eta otoi. Baina ba ahal dute, gero, horretarako baimenik? Komisarioak debekatu egingen du. Baina Guruzbideak Biztea du jomuga, eta ez du biderdian gelditzerik. Erori bai, etsi behin ere ez! Publikoaren eta agintedunaren arteko jokabideak gogortu dira. Nola faltako, bada, espetxeratzek eta heriotzak? Guruzbideko herria sakabanatuko dute, baina zer?, plazatik etxe-barnetara igaro da Euskal Anima. Interesgarriak dira Hamiltonen azken hitzak.

Euskaltasuna eta erlijioa eskutik estu-estu hartuta joango dira lan osoan. Bestalde, haren gainontzeko obra danetan ere, gutxi edo asko, ezkontza hau bera ikus dezakezu.

Ez da ezkontza hau batere gure gustokoa. Ez dut maite, ez da nere debozioko santua. Bi plano dira, ez dago bateratzerik. Zenbaitek ateismotzat jo zuten “Euskaltzaleen Jainkoa il behar dugu” artikulua hartan, Rikardo Arregik independentzia horixe besterik ez zuen defenditzen. Gaurko Teologiaren bidea, hori duzu. Izan ere, nork du kristianismuaren patentea? Nork Jainkoaren monopolioa? Euskaltzale izan behar ahal da horretarako? Eta kristau izan behar ahal da euskaltzale izateko? Hola gertatu dela aitortzea (historia), eta hola gertatu behar duela defenditzea (teologia), bi gauza dira, ez bat. Poeman Mitxelenak idatziko du: “Euskaldunik bat

dan bakoitzagan / an bada kristau pijo bat. / Kristautasunik ez duenak euskal / tasunik ere ez anbat”.

Berak “beste aldeko” buruz salatzen duen elkar-hartze kaltegarri berean erortzen da, kolore desberdinarekin bada ere.

Drama honek, honegatik, ba du holako oraingoeztasun bat; mundu hori ez dela gure senditzen dugu, ez denboraz (askorentzat) eta ez sentimenduz (askorentzat).

Euskal Agoniaren Guruzbidea dira “Erri bat Guruzbidean” eta “Confixus”. Agoniak, auleriaren eta hil-zoriaren gainetik ba du indar eta bizi nahi bat. Bizi nahi horixe, hots, azken mendeko euskal bizi nahiaren sentimendu trakijoa eman gura luke aditzera.

Itxurarekin ez da fio Salvatore. Azakeria zaio etsairik txarena. Barnera, Animari, begira dezaiozula eskatzen dizu Salvatorek. Ez turistek antzo, gain jantziei. Festa jantziz beztitua baldin badago ere, Euskal Herriaren Animari ez da alaitasunik. Triste, ilun da (edo dago). Euskal Anima herritasunez biluzturik eta folklorekeriaz jantzirik azalduko da, Jesus payaso-tunikaz bezalaxe. Garrazki salatuko ditu Salvatorek “romería vasca” direlakoak, buruxa eta abarkak, tabernetako ayurruntziak eta janedan-apostuak, radiotetako fandango eta “bilbainadak”... “Obe billotzik irau, arlotekeriz jantzirik baino!”.

Euskal Herria ezangutzu nahi badu, fottomakinari lana kendu eta linternari eman dezaiola erregutuko dio Hamilton estranjeru euskaltzaleari.

Aipatu berri dugun problematika hau bat-batean konprenitzeko, “Erri bat Guruzbidean” dramaren zati bat hautatzea baino hoberik ez zait ezer iruditzen. Interesgarritasuna labur-nahiari nagusituko ahal zaio!

— o —

MIXIOLARIAK: ...Interbiu bat zenion. Jakin-askuretan jarri nauzu oraintxe. Ta... askure onekin ez naiz asiko guruzpidean. Pixkat badare aurreratu bearko didazu zure asmoa.

- HAMILTONEK: Ara ba. Bi illabete ontan Euskalerrian nabilkizu, batera ta bestera, turista antzo, bazterrak eta azal-mamiak ezagutzen: parajeak, usarioak, folklorea, ertigintza... Apunterik galanki atera dut. Baita fotografiak ere. Ikusten.
- MIXIOLARIAK: Poliki poliki.
- HAMILTONEK: United Press'ekoek artikulu-errezka bat eskatu baididate Euskalerrinari buruz. Artikulu oiez gaiñera liburu bat ere atera nai nuke gai orretantxe.
- MIXIOLARIAK: A ze mesede dagiguzuken.
- HAMILTONEK: Ta ara: Euskal Animaren ezaugarri jator jator bat nai nuke. Euskal drama jator jator bat. Opera batzuk aitatu dizkidate. Tituluak ementxe ditut. Bildur naiz, ordea, beren funtsa zearo autoktono ote dan. Geienetanez musikaz eta ez textuz.
- MIXIO.—Ea zeintzuk?
- HAM.—(Blok bat irikiz eta bertan irakurriz) Guridiren “Amaya”... Usandizagaren “Mendi-mendiyan”... “Txanton Piperri”... “Mirentxu”...
- MIXI.—Ez daude gaizki. Andik edo emendik, oietzek ere Euskao-Gogoaren emaitz dira, ta ezaugarri. Ta Eskuderoren “Illeta”?
- HAM.—Baitare, izendatu didate. (Blokean irakurriaz) Ara emen. Patxi Eskuderoren “Illeta”.
- MIXI.—Nai litzake baietz! Aitatu dizkidazunetan, orixe duzu nere ustez jatorrena, sakonena.
- HAM.—Ainbeste? Tristeegia ez al derizkiozu? Euskalerrria alaia da gero, sendoa, osasuntsua, optimista.
- MIXI.—Sendoa ta osasuntsua baietz nioke. Ez orratio alaia. Ez barrutik beintzat.
- HAM.—Nola ez pa? “*Un peuple qui chante et dance aux Pyrénées*”.
- MIXI.—Bai, mundu guziak ala uste du. Etnologu ta turistek ala

jotzen gaituzte. (Imitatuz) “Un peuple qui chante et dance aux Pyrénées”. Baiño ni kontrara nago, ta kontrara aldarrikatuko dut, danek erotzat jotzen banaute ere. Euskal-Anima bestelakoa da! Da edo dago. Ondo bestelako gaiñera! Ondo larri ta triste!

HAM.—Nola ordea alaia ezetz? Onatx fotografiok: (erakutsiz) Biarritzeko plaiak... Donosti apaiñeko estropak... San Martzialeko erromeria..., Zuberoko dantzariak...

MIXI.—Zuberoko dantzariak aitatzen dizkidazu. Dantzari oien koplaz zaarrari aditu al diozu zer dion?

HAM.—Zer ba?

MIXI.—“Ortzetan dizut irria eta bi begietan nigarra!”

Axaletik beiraturuz, egia da: parajeak irribarrez daude. Biarritz, Donosti, ondartzak, mendi-ibarrak, fabrika, uri, kaleak... Itxuraz, dana parrez, kezkarik gabe, alai. Baiña Euskal-Anima? Oien danen barrutik, Euskal-Anima nigarrez dago. Bakar-bakarrak eta agoni izuan dago, Jesus Jetsemanin antzo: ilnai ta bizinai. Zuk badakizu latinez: “*tristis est anima mea usque ad mortem*”.

HAM.—*Very interesting!* Ea berriz, berriz ori. (Blokean kopiatuz) “Ortzetan dizut...”

MIXI.—irria eta...

HAM.—...irrita eta...

MIXI.—bi begietan nigarra.

HAM.—...bi..., begietan..., nigarra. *Very interesting!!*

MIXI.—Gizona, fotografiek azala besterik ez dute erakusten. Ta axaletik erri ta nazio danak gera berdintsu; danok or non-baiteko, gurariz, jolas-gogoz... Barrutik, barrutik izan oi gera Erri bakoitza bakoitz!

Ara nere kontsejua: fotomakiñari lan gutxiago eman bear zenioke. (Kentzen dio linterna ta au piztuz eta itzaliz). Gu

ondo ezagutzekotan, geranez ezagutzekotan, linternari, linternari, eman bear zenioke lan geiago, gure barruko illunpeak urratuz zokobarrunak miatu ta jotzeraño.

HAM.—(Blokian presaka zerbait idatziz) *Very interesting!* (Bloka gordetzen du eta prailleari linterna artzen dio).

MIXI.—(Parrez) Noski ba. (Erlojuari beiratzuz) Oraindik ez dizut ulertu ordea zertaz interbiatu nai nazun.

HAM.—Zure dramaz. Ortaraxe, berariz, bidaldu naute zugana.

MIXI.—(Igerri ez duanarena egiñaz) Nere drama? Motillak, gure artean ere bazegok nonbait humore oneko jenderik. Ortarako nigana errizoko ontaraño etorri? (Bizkarrean txapla-txapla dagio jolas-itxuraz Mister-i.)...

HAM.—Ez dut ulertzen. Serio esan, ez al duzu drama bat zuk, bertsuz eta kantuz?

MIXI.—(Serio antzera) Astera goazen “guruzpide” auxe ezpada, ez. Ta au ez da nerea.

HAM.—Ooori da! Guruzpidea! Ala omen du bai titulua-edo...

MIXI.—Bah, bah, bah! Ori al zan guzia? (Gaiztoz) Nola ba bati burutik pasa ere, zuk billatzen duzun drama aundia gure kalbariuok zitezkenik? Kalbario arruntak, Mixiotako denbotetan kantatzen ditugunak. Obeto esan: gure urietako jendeari aurrerantzean kantaazi ta komentarazi nai nizkienenak.

HAM.—Alako eskasak?

MIXI.—Eskasa, nere partea. (Bi beatzekin bertsoen lerrotamaña mimikatuz) Onenbestekoxea.

HAM.—Nola da ori?

MIXI.—(Kuadernua erakutsiz) Ikusten kuadernutxu au? Arrasto beltz txiki oietxek zirriborratzea, besterik ez dut nik parte.

HAM.—Ta bertako doiñuak, sentimenduak, ideiak, gurariak?

MIXI.—Ooori beste kontu bat da! Oiek bai ederrak. Ederrik ederrenak. Entzun? Ederrik ederrenak. Bestela ez nituken kopiatuko. Ez nintzaken burua austen jardungo sentimendu

oiek lerrotxuetan sartu ta mamitu bearrez. Erri oso batek, azken mendeon, zinki bizi ditun sentimenduak! Ondo bereak!

HAM.—*Very interesting!*

MIXI.—(Kirioz eta entusiasmoz) Ori bai. Erri baten sentipenak darizkin aldetik, guruzpidetxo au (kuadernua erakutsiz), edozein erri koskorrek non baiño non obeto sentitzen dun eta kantatu ere kantatuko didaten guruzpidetxo au, Euskal-Animaren drama duzu! Ez batere gutxiago: Euskal-Animaren drama!

HAM.—(Zoratzen) Banengon ba.

MIXI.—Gure Euskal-Anima berbera bezin larria, eriosuarra, kristau-kristaua! Kristauegia noski, kanpotarrek ulertu dezai-guten.

HAM.—Ain berezkoa?

MIXI.—Ain gurea! Argatik, adiskide, argatik neri ainbat gustatzen zait, neronek itzegin bearrez, jendeari berari itzegin araztea, egonaldiz egonaldi kalbariuok egiten goazen bitartean.”

Euskal Herria da Salbatoreren maitasun nagusia. Den bezalako herri hori, beltza beltz dela, nahiz-eta gustatu ez: txiki lurraldez, are txikiago euskaltasunez, hizkuntzez, etorkizunez; sekta bezala eskas, azken ondakin, galzorian; “agoni-erri” eta “il-erri”. Hau duzu haren Euskal Herria. Baina herri honek bizinahi bortitza du bere baitan, “geutasun bete” hori lortuko dugun esperantza, euskal anima ez dago ixilarazterik, ez hiltzerik; ez, “goldezuloko aleak eztio bildur illobiari”. Gandiagak idatzi duenez “herri-kontziencia / duen ondakin bat” gera gu. Ez besterik, baino ez gutxiago ere.

Mitxelenaren euskaltasunaren bidean arrosak baino arantzak behiago ez ote ziren nago. Lanak ditu euskaltzale izateak. Orain zaila bada, askoz ere nekezagoa zen garai baten.

Zentzatzeko, etsitzeko oiukatzen dizue sirenek etengabean, joan direla Kijote-denborak! Deus “probetxugarririk” ez dugula hor arkituko!

Baina Salvatorek ondotxo ikasi du gizona ez dela ogi hutsetik bizi. Salvatoreren euskaltzaletasuna, zintzotasunaren seme da. Eta leialtasunarena. Leialki eutsi dio Salvatorek zintzotasunari, lasaitasunaren eta erosokeriaren tentatzaileak ahalik eta urrutien uxatuz.

“Milla bider lasaiago biziko giñan; ez giñan ain aguro gaztezartuko; erriz erri gabiltzala euskeraren atzerapenak aztertzean, ez genun naigabea naigabearen gain pillatuko, baldin, biotzari beingoan tiro bat emanda, euskaltzaletasun ori utzi izan bagendu, zenbaitzuk, euskaltzale izenekoen artean bertan ere, egin duten bezela”.

Guk, geure partetik —eta zorrak ordain txarretan pagatzeko asmoz bederen— “izatez eta ekitez (berak aitortuko du) Euskal Herriari oro eskeini” dionaren aurrean, ken dezagun txapela!

JOAN MARI TORREALDAY

1970